

УДК 378:811.11

Голуб Іванна Юріївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики,
Національний університет «Львівська політехніка»,
ivanna.y.holub@lpnu.ua

ВПРАВИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ПІЗНАВАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглянуто можливості реалізації на заняттях з іноземної мови особистісно-зорієнтованого підходу до навчання за допомогою вправ з урахуванням індивідуальних психологічних та пізнавальних особливостей студентів. Для організації особистісно-зорієнтованого навчального процесу релевантними є положення теорії множинного інтелекту Г. Гарднера, який виділив сім типів інтелекту (вербально-лінгвістичний, логіко-математичний, візуально-просторовий, тілесно-кінестетичний, музичний, внутрішньоособистісний, міжособистісний) та стверджував, що кожній людині властивий її особливий інтелектуальний профіль, індивідуальне поєднання різних типів інтелекту. Переносячи це твердження на колективний навчальний процес вивчення іноземних мов у закладах вищої освіти, можна стверджувати, що ефективним є створення навчальних ситуацій, у яких, паралельно з розвитком іншомовної комунікативної компетентності, реалізуються різні природні нахили та пізнавальні здібності студентів. Тому в статті запропоновано вправи для занять з іноземної мови, у яких ураховано різні типи інтелекту тих, хто навчається. Для оптимізації навчального процесу рекомендується після виконання завдання, яке вимагало залучення певних типів інтелекту, проаналізувати зі студентами, який прийом вони застосували для виконання завдання, які здібності допомогли їм успішно з ним справитись. Така рефлексія дасть змогу студентам усвідомити свої нахили і здібності, щоб у майбутньому, при можливості, застосувати ті стратегії, які для них є найуспішнішими. Стаття пропонує шляхи для реалізації індивідуально-зорієнтованого підходу у вивченні іноземних мов: використовувати на занятті з іноземної мови вправи, що активізують різні типи інтелекту студентів і сприяють розвитку їхніх індивідуальних пізнавальних здібностей, та застосувати під час виконання таких вправ рефлексію для розвитку усвідомлення студентами своїх індивідуальних навчальних стилів із подальшим свідомим застосуванням їх під час самостійного навчання.

Ключові слова: іноземна мова; особистісно-орієнтований підхід; теорія «множинного інтелекту»; типи інтелекту; автономність навчання; рефлексія власної пізнавальної діяльності.

Голуб Іванна Юрєвна,
кандидат педагогических наук, доцент,
доцент кафедры прикладной лингвистики,
Национальный университет «Львовская политехника»,
ivanna.y.holub@lpnu.ua

УПРАЖНЕННЯ ДЛЯ РАЗВИТИЯ ИНДИВИДУАЛЬНЫХ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ СТУДЕНТОВ НА ЗАНЯТИЯХ ПО ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

В статье рассматриваются возможности реализации на занятиях по иностранному языку личностно-ориентированного подхода к обучению с помощью упражнений с учетом индивидуальных психологических и познавательных особенностей студентов. Для организации личностно-ориентированного учебного процесса релевантными являются положения теории множественного интеллекта Г. Гарднера, который выделил семь типов интеллекта (вербально-лингвистический, логико-математический, визуально-пространственный, телесно-кинестетический, музыкальный, внутриличностный, межличностный) и утверждал, что каждому человеку присущ его особый интеллектуальный профиль, индивидуальное сочетание различных типов интеллекта. Перенося это утверждение на коллективный учебный процесс изучения иностранных языков в вузах, можно утверждать, что эффективным является создание учебных ситуаций, в которых параллельно с развитием иноязычной коммуникативной компетентности реализуются различные природные склонности и познавательные способности студентов. Поэтому в статье предложены упражнения для занятий по иностранному языку, в которых приняты во внимание различные типы интеллекта студентов. Для оптимизации учебного процесса рекомендуется после выполнения задания, которое требовало привлечения определенных типов интеллекта, проанализировать вместе со студентами, какой приём они применили для выполнения задания, какие способности помогли им успешно с ним справиться. Такая рефлексия позволит студентам осознать свои склонности и способности, чтобы в будущем, по возможности, применять те стратегии, которые для них являются успешными. Статья предлагает пути реализации личностно-ориентированного подхода в изучении иностранных языков: использовать на занятии по иностранному языку упражнения, активизирующие различные типы интеллекта студентов и способствующие развитию их индивидуальных познавательных способностей, и применять при выполнении таких упражнений рефлексію для развития осознания студентами своих индивидуальных учебных стилей с последующим сознательным применением их в самостоятельном обучении.

Ключевые слова: иностранный язык; личностно-ориентированный подход; теория «множественного интеллекта»; типы интеллекта, автономность обучения; рефлексия собственной познавательной деятельности.

Holub, Ivanna,
 Doctor of Pedagogy,
 Associate Professor of the Applied Linguistics Department,
 Lviv Polytechnic National University,
 ivanna.y.holub@lpnu.ua

ACTIVITIES TO FOSTER STUDENTS' INDIVIDUAL COGNITIVE ABILITIES IN THE FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM

The paper considers possibilities of applying the learner-centred approach in the foreign language classroom using activities based on individual, psychological and cognitive peculiarities of students. The educational principles of the theory of multiple intelligences by Dr. H. Gardner are relevant to those of the learner-centred. Dr. H. Gardner (2007) classified intelligence into seven types, namely linguistic intelligence ("word smart"), logical-mathematical intelligence ("number/reasoning smart"), spatial intelligence ("picture smart"), bodily-kinesthetic intelligence ("body smart"), musical intelligence ("music smart"), interpersonal intelligence ("people smart"), intrapersonal intelligence ("self smart"), naturalist intelligence ("nature smart"). According to his philosophy, each person possesses own intelligence profile, i.e. individual combination of different intelligence types. If to transfer his theory to the educational foreign language learning process in institutions of higher education, we can state that it is efficient to create educational situations when the acquisition of professional foreign language competencies occurs simultaneously with the realisation of students' natural gifts and cognitive abilities. Therefore, the author suggests several activities to reinforce different types of student intelligence to use in the foreign language classroom. To optimise the learning process, it is recommended that students should analyse the methods they applied to complete the tasks in the suggested activities, and the abilities which helped them accomplish these tasks successfully. Such reflection gives students an opportunity to recognise their gifts and abilities, so that they can use the most effective learning strategies henceforward. The author suggests some additional ways of applying the promise of learner centered approach in the foreign language classroom, such as (a) to design language tasks which would activate different types of students' intelligence and foster development of students' personal cognitive abilities, and (b) to promote students' reflection and awareness of learning styles to be able to apply them while doing self-study activities.

Key words: foreign language; learner-centred approach; the theory of multiple intelligences; intelligence types; learner autonomy; reflection on one's own cognitive abilities.

Постановка проблеми. Державними стандартами середньої та вищої освіти задекларовано компетентнісний підхід у навчанні. З позицій цього підходу рівень освіти визначається здатністю особи розв'язувати завдання різної складності на основі наявних знань та досвіду, тому навчання будь-якого предмета передбачає створення вчителями та викладачами компетентнісного підґрунтя змісту навчання.

Однією з *ключових компетентностей*, яка формується засобами всіх навчальних предметів, є вміння самостійно навчатися, тобто бути *автономним у навчанні*. Автономність полягає в умінні планувати, реалізовувати й аналізувати тими, хто навчається, своє навчання та передбачає *усвідомлення своїх психологічних особливостей та пізнавальних здібностей*. Розвиток індивідуальних особливостей і здібностей під час навчального процесу в закладах середньої та вищої освіти можливий за рахунок *особистісно-зорієнтованого підходу*, який полягає в урахування індивідуальних потреб, можливостей і нахилів учнів та студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особистісно-зорієнтований підхід не є новим у методиці навчання і був теоретично обґрунтований Ш. О. Амонашвілі, Н. Д. Гальською, А. Ф. Гергель, О. Й. Негневицькою, В. М. Плахотником, Т. К. Полонською, Є. Ю. Протасовою, С. В. Роман, А. М. Шахнаровичем, Т. М. Шкваріною, І. С. Якиманською, R. Pemberton, S. Edward, P. Benson, P. Bimmel, U. Rampillion, C. Riemer та ін. Сфера досліджень, пов'язана з цим підходом у навчанні є настільки широкою, що дозволяє вченим-методистам ефективно експериментувати та пропонувати на цій основі нові методи навчання, особливо на перетині методики навчання іноземних мов та суміжних з нею наук, наприклад, психології навчання.

Особливу увагу слід звернути на прикладні дослідження, у яких запропоновано та проаналізовано *методи й прийоми навчання іноземних мов (ІМ)* з урахуванням індивідуально-зорієнтованого підходу. У вітчизняній фаховій літературі ми виявили лише декілька публікацій, у яких описано деякі методи й прийоми навчання, зокрема публікації О. Лабенко, А. Степаненко, О. Чернякової, А. Ю. Джим, С. В. Баранової. Причому, запропоновані методи спрямовані на урізноманітнення процесу навчання загалом, без аналізу того, які індивідуальні психолого-пізнавальні особливості учнів чи студентів ураховує запропонований метод. Нам не вдалося знайти публікації, автори яких, базуючись на результатах досліджень із загальної психології навчання, пропонують вправи для навчання ІМ із урахуванням найбільш типових психолого-пізнавальних особливостей тих, хто навчається.

Метою статті є розглянути можливості реалізації особистісно-зорієнтованого підходу до навчання на заняттях з ІМ, запропонувавши *вправи з ура-*

хуванням індивідуальних психологічних та пізнавальних особливостей студентів. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- обґрунтувати необхідність розвитку індивідуальних психологічних та пізнавальних особливостей студентів на заняттях з ІМ;
- викласти положення теорії множинного інтелекту Г. Гарднера, які є релевантними для організації особистісно-зорієнтованого навчального процесу;
- запропонувати вибірку вправ з урахуванням різних типів інтелекту (ТІ) тих, хто навчається;
- розглянути можливості оптимізації навчального процесу вивчення ІМ за допомогою врахування ТІ студентів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначено вище, особистісно-зорієнтований підхід до навчання сприяє формуванню автономності в навчанні. Бути автономним передбачає: вміти самостійно ефективно організувати свій навчальний процес, ставити навчальні цілі, планувати кроки їх реалізації, застосовувати методи та стратегії для ефективного виконання різних навчальних завдань, аналізувати власні дії, робити висновки для нових навчальних дій.

Першим кроком до формування автономності є, на нашу думку, *усвідомлення та ефективне застосування студентами власних індивідуальних психологічних і пізнавальних особливостей*, адже різні люди по-різному підходять до розв'язання життєвих завдань, із різною ефективністю послуговуються мовою, оперують числами; по-різному чутливі до форм і простору, ритму і музики; по-різному володіють власним тілом, здатні зрозуміти самого себе і встановлювати відносини з іншими.

Саме ці особливості визначають *особистий стиль навчання* кожної людини. Тому процес навчання ІМ у закладах вищої освіти доцільно організувати таким чином, щоб звернути увагу студентів на властиві їм особливості ментальних процесів отримання, опрацювання та засвоєння інформації та навчити ефективно їх застосовувати.

У зарубіжній методиці навчання ІМ для позначення індивідуальних підходів до навчання (психологічних нахилів, особливостей в отриманні та засвоєнні інформації та пріоритетного застосування тих чи тих умінь для виконання навчальних завдань) застосовують поняття *“стилі навчання”* (нім.: Lernstile), «типи інтелекту» (нім.: Multiple Intelligenzen) (Гарднер, 2007).

За всієї різноманітності індивідуальних підходів до навчання виникає потреба в їх узагальненні та систематизації, оскільки навчання відбувається здебільшого в колективах і викладачеві корисно знати, які психологічні нахили, особливості в отриманні та засвоєнні інформації мають його студенти. У цій ситуації доцільно скористатися *дослідженням про типи інтелекту*, яке було здійснене американським психологом Г. Гарднером (Howard Gardner). Учений уважав, що інтелект — це біопсихологічний потенціал людини, який вона використовує для опрацювання інформації, розв'язання завдань і створення різноманітних продуктів (Гарднер, 2007, с. 27, 174–175).

Будучи прихильником розширеного розуміння поняття «інтелект», Г. Гарднер виокремив такі його типи: *вербально-лінгвістичний, логіко-математичний, візуально-просторовий, тілесно-кінестетичний, музичний, внутрішньоособистісний, між-особистісний* (Гарднер, 2007, с. 29). Коротка характеристика кожного ТІ подана далі під час опису запропонованих нами груп вправ, що сприяють розвитку різних ТІ.

Кожна людина, як стверджує Гарднер, має всі ТІ, хоча виражені вони по-різному: одні сильніше, інші слабше. Вони доповнюють, підсилюють один одного і працюють взаємопов'язано (Гарднер, 2007, с. 155). Отже, кожній людині властивий її особливий інтелектуальний профіль, її індивідуальне поєднання різних ТІ. Переносючи це твердження на навчальний процес, можна стверджувати, що люди мислять і вчаться багатьма різноманітними способами, тому ефективним для навчання є створення навчальних ситуацій, у яких можуть реалізовуватися різні природні нахили та пізнавальні здібності студентів, тому що, коли використовується метод роботи, який відповідає ТІ певної особи, це по-особливому мотивує її, роблячи процес навчання для неї цікавим та ефективним.

На перший погляд видається, що на заняттях з ІМ успішне розв'язання навчальних завдань пов'язане передусім із вербально-лінгвістичним ТІ. Адже саме цей ТІ сприяє легкому запам'ятовуванню вербальної інформації і вмінню зв'язно висловитися на певну тему. Проте люди застосовують мову як засіб комунікації для розв'язання життєвих проблем різного плану. Саме тому можемо припустити, що на заняттях з ІМ можливо і доцільно створювати такі комунікативні ситуації та формулювати завдання так, щоб студентам можна було б застосовувати свій різноманітний психоло-

гічний і пізнавальний ментальний потенціал для їх розв'язання.

Наприклад, студентам треба відгадати поняття/слово ІМ, яке їм представляє хтось з їхніх товаришів. Це слово можна представити різними способами відповідно до ТІ й особистих уподобань/пріоритетів, тобто:

- 1) описати слово, не називаючи і не перекладаючи його (вербально-лінгвістичний ТІ),
- 2) представити його за допомогою:
 - пантоміми (тілесно-кінестетичний ТІ)
 - рисунка (візуально-просторовий ТІ),
 - логічної загадки (логіко-математичний ТІ).

Інший приклад. Студентам потрібно запам'ятати групу сполучників, прийменників. З цією метою можна:

- проспівати їх/придумати до них музичну/ритмічну фразу (музично-ритмічний ТІ),
- написати їх на картках різної форми і розвісити ці картки за певною логікою і в різних місцях аудиторії (логіко-математичний, візуально-просторовий ТІ)
- виготовити оригінальний навчальний плакат (візуально-просторовий ТІ).

Звичайно, від викладачів організація роботи за такою методикою навчання із прахуванням різних ТІ вимагає більше часу й організаційних зусиль, і тому вони не завжди зважуються використовувати відповідні методи в щоденному навчальному процесі. При цьому викладачі ІМ, у яких здебільшого добре розвинені вербально-лінгвістичні ТІ, не припускають, наскільки ефективними і мотивуючими можуть виявитися для їхніх студентів методи, коли розв'язання завдання вимагає застосування різних ТІ.

Іншою проблемою організації особистісно-зорієнтованого навчання на заняттях ІМ є те, що навчання відбувається здебільшого не індивідуально, а у великих чи малих колективах, тому педагогу треба одночасно пам'ятати й урахувати різні стилі навчання, сильні та слабкі сторони студентів. У цій ситуації найефективнішими є ті *стилі навчання, які одночасно інтегрують різні підходи до предмету вивчення*, адже, якщо викладач пропонуватиме вправи та завдання на різні ТІ, то студенти зможуть розвинути у себе і ті з них, які в них слабше розвинені.

Для того, щоб викладачі могли собі легше уявити, яким чином за допомогою завдань/вправ, спрямованих на здобуття мовленнєвих навичок і

формування мовленнєвих умінь можна водночас розвивати різні ТІ пропонуємо добірку вправ, у яких взято до уваги різні ТІ тих, хто навчається. Більшість із цих вправ не є абсолютно новими в методиці (і в тій чи тій формі, можливо, уже будуть знайомі вітчизняним викладачам ІМ), тому нам складно говорити в цьому випадку про чиєсь авторське право. Проте там, де це було можливо, ми зробили відповідні посилання.

Вправи для розвитку індивідуальних пізнавальних здібностей тих, хто навчається, згруповано за ТІ винятково для легшого орієнтування викладачів, тобто послідовність представлення вправ не відображає етапів розвитку тих чи тих ТІ і не представляє певну методику. Вибір вправи викладачем залежить передусім від навчальної мети на конкретному занятті з ІМ та підпорядкований розвитку цільових компетентностей.

Перед кожною групою вправ подається коротка характеристика відповідного ТІ. Усі завдання описано за таким зразком: *умовна назва* вправи (для легшого запам'ятовування), *навчальна мета* (що повинні знати, вміти, відчувати студенти на кінець виконання завдання), *форми роботи або взаємодії* студентів (індивідуальна, у парах, у малих групах, колективна), *виконання* (інформація про те, що роблять студенти та викладач).

Вербально-лінгвістичний ТІ

Психологічна характеристика. Сюди відносимо вербальні, мовні здібності. Люди з переважанням цього ТІ найкраще сприймають інформацію через слова, легко висловлюють свої думки, вдало аргументують, переконують. Вони чутливі до порядку слів, ритму фрази і нюансів лексичних значень (Губарева, 2018, с. 29).

Навчальні стратегії, яким надається перевага: повторення вголос, промовляння матеріалу з метою запам'ятовування, створення звукових асоціацій.

Вправа 1. «Доміно із слів»

Мета: повторення лексики.

Форма роботи: в парах, індивідуальна.

Виконання: Студенти добирають у наборі карток із словами слова або форми-відповідники і викладають їх поруч за принципом доміно.

Примітки: тренування також візуально-просторового ТІ (якщо картки зробити кольоровими).

Вправа 2. «Читання в ролях»

Мета вправи: тренування вимови та інтонації через читання тексту вголос.

Форма роботи: індивідуальна, в парах.

Виконання: Вже знайомий текст студенти читають один одному в парах у різних ролях. Наприклад, як засмучена чи щаслива людина, як батько/мати чи друг/подруга.

Вправа 3. «Знайти виправдання»

Мета вправи: розвиток умінь висловлювати виправдання.

Форма роботи: колективна.

Виконання: Студенти по черзі ланцюжком формулюють фіктивні виправдання на питання викладача про те, чому вони чогось не зробили/ не можуть зробити, і вживають при цьому певні лексичні одиниці чи граматичні структури.

Вправа 4. «Знайти пояснення»

Мета вправи: розвиток умінь ставити питання і логічно відповідати на них.

Форма роботи: колективна.

Виконання: Студенти ставлять один одному абсурдні питання типу «Чому банан жовтий?» і намагаються відповісти логічно на нього.

Примітка: розвивається також логіко-математичний ТІ.

Вправа 5. «Детектив у роботі»

Мета вправи: розвиток умінь розуміти письмовий текст і його логічну структуру.

Форма роботи: у групах.

Виконання: У текст-історію вставлено нелогічні, невідповідні контексту слова, які студенти повинні знайти і закреслити.

Вправа 6. «Історії на шнурі»

Мета вправи: навчання стратегій читання (глобальне, детальне читання), шляхом реконструювання тексту за його частинами.

Форма роботи: у групах.

Виконання: Частини кількох різних історій видрукувані на окремих аркушах. Аркуші впереміш розвішені в аудиторії на шнурі для білизни, прищеплені прищіпками. Також є частини тексту, які не підходять до жодної з історій. Кожна група знімає із шнура один аркуш і шукає поступово інші частини історії.

Примітка: розвивається також візуально-просторовий ТІ.

Логіко-математичний ТІ

Психологічна характеристика. Сюди входить уміння успішно здійснювати операції з числами і логікою. Люди з переважанням цього ТІ найкраще сприймають інформацію через логічні структури, такі як графіки, креслення, таблиці, діаграми і цифри. Їм подобається математика та інші «точні» науки. Можуть без письмової підтримки робити різні перетворення з цифрами. Волюють висловлювати складні речі в простих формулах. Яскраво виражене абстрактне і конкретне, дедуктивне та індуктивне мислення (Губарева, 2018, с. 29).

Навчальні стратегії, яким надається перевага: утворення логічних ланцюжків (допоміжних вихідних точок для полегшення згадування).

Вправа 1. «Mindmap/Карта пам'яті»

Мета вправи: удосконалення лексичних навичок через логічне структурування слів (загальне-більш часткове).

Форма роботи: у малих групах, індивідуально.

Виконання:

Крок 1. У групах по 3-4 особи студенти збирають слова до однієї із вивчених протягом семестру тем, структуруючи їх як загальні та часткові поняття, і малюють свої Mindmaps на плакатах.

Крок 2. Кожна з груп передає свій плакат іншій групі на «Експертизу», щоб та перевірила коректність підпорядкування.

Крок 3. Дві групи експертів збираються разом і ставлять питання чи висловлюють зауваження до логіки підпорядкування.

Крок 4. Кожна з груп виконує свій плакат (у обговореному з експертами варіанті) на комп'ютері і виставляє плакат у спеціально створену для вивчення ІМ групу у Facebook.

Крок 5. За допомогою карт пам'яті, виставлених у групі, кожен зі студентів готується до словникового диктанту за темами, що вивчалися протягом семестру.

Вправа 2. «Таблиці і діаграми»

Мета: розвиток умінь представити письмово результати статистичних досліджень, наприклад описати діаграму.

Форма роботи: індивідуальна, у парах.

Виконання: студенти пишуть текст, у якому розповідають про статистичні результати, підсумовують їх та висловлюють свою думку з приводу статистики.

Вправа 3. «Підпорядкування понять за схожими ознаками»

Мета вправи: удосконалення лексичних навичок шляхом установлення логічних зв'язків між поняттями.

Форма роботи: у парах, колективна (у формі змагання).

Виконання: Студенти шукають, змагаючись у парах, логічні пари із слів, які пропонує вчитель. За кожне завдання пара-переможець дістає бал. Виграє пара, що має найбільше балів.

Вправа 4. «Виключення поняття із логічного ряду»

Мета вправи: удосконалення лексичних навичок шляхом установлення логічних зв'язків між поняттями.

Форма роботи: у парах, колективна.

Виконання:

Крок 1. Кожна пара добирає за певним логічним принципом кілька слів і додає до них слово, яке логічно не підходить. Ці ряди із слів кожна пара записує на аркуші.

Крок 2. Аркуші передаються по колу від пари до пари, і щоразу кожна пара робить собі нотатки, яке зі слів у ряді не підходить і чому.

Вправа 5. «Логічні загадки»

Мета вправи: удосконалення вміння читання з метою розв'язання логічного завдання.

Форма роботи: індивідуальна, у парах, у групах.

Виконання: Читання логічного завдання з метою знайти розв'язок.

Примітка: В Інтернеті ми знайшли німецькомовну сторінку із логічними загадками різної складності. Для виконання цього завдання на заняттях з німецької мови пропонуємо використовувати матеріали сайту „Denksport“ (Denksport, 2019).

Візуально-просторовий ТІ

Психологічна характеристика. Люди з переважанням цього інтелекту найкраще сприймають інформацію через образне уявлення. У них хороша уява, розвинене почуття просторової орієнтації, хороша координація рухів і пам'ять. Щоб зрозуміти завдання, їм потрібно зобразити його на папері (Губарева, 2018, с. 29).

Навчальні стратегії, яким надається перевага: використання просторових мнемотехнік.

Вправа 1. «Фото очима»

Мета вправи: розвивати вміння описувати побачене.

Форма роботи: у парах, у малих групах.

Виконання:

Крок 1. Особа А – фотограф. Особа В – фотоапарат. В заплющує очі, а А стоїть за В, поклавши руки на його плечі. А водить В по приміщенню (по дворі тощо). Коли А хоче зробити фото, він підходить з В до цього об'єкта й натискає на плечі В (наче вмикає фотоапарат), В відкриває на кілька секунд очі, старається сприйняти і запам'ятати все, що він побачив. А робить кілька фотографій, а потім А і В міняються ролями.

Крок 2. А і В зображають схематично на аркушах паперу те, що кожен з них «сфотографував».

Крок 3. Кожен розповідає про найкращу «фотографію», яку він зробив.

Ідею для вправи взято в Г. Пухта, В. Крен, & М. Лінволукрі (Puchta, Krenn, & Rinvoluceri, 2009, с. 94-95.)

Вправа 2. «Виготовлення постеру»

Мета вправи: актуалізація, повторення лексичних одиниць до певної теми.

Виконання: у малих групах, індивідуально.

Крок 1. У групах по 3-4 особи студенти збирають слова на певну тему і створюють із цих слів постер, використовуючи різні зображальні засоби (рисунок, малюнок, фото, колаж, аплікація тощо).

Крок 2. В аудиторії виставляються постери всіх груп. Кожен студент отримує клейкий кружечок і голосує ним за постер, який найбільше сподобався.

Вправа 3. «Меморі»

Мета вправи: удосконалення лексичних навичок.

Форма роботи: у групах.

Виконання:

Крок 1. Картки зі словами-відповідниками (синонімами, антонімами тощо) викладаються стороною із словом донизу. Кожен по черзі відкриває не перекладаючи дві картки: якщо вони не відповідають одна одній, то знову перевертає їх, залишаючи на місці. Якщо картки підходять одна до одної, то гравець забирає їх собі. Переважно виграють ті, хто може запам'ятати розміщення карток.

Крок 2. Після закінчення гри кожен складає речення із своїми парами слів.

Вправа 4. «Намалюй диктант»

Мета вправи: розвиток умінь розуміти усну інформацію і відтворювати її графічно.

Форма роботи: колективна.

Виконання: Викладач описує картину, якої студенти не бачать, а студенти за описом відтворюють її графічно.

Вправа 5. «Навігація»

Мета вправи: розвиток умінь розуміти усний чи письмовий текст із вказівками щодо розміщення об'єкта.

Форма роботи: у парах, у групах.

Виконання: Студенти отримують усну або письмову інструкцію із поясненнями щодо місцезнаходження предмета і шукають його.

Варіант: Не викладач, а самі студенти складають одні для одних письмові описи місцезнаходження або роблять відповідні аудіозаписи за допомогою мобільних телефонів.

Примітка: розвивається також тілесно-кінестатичний ТІ.

Вправа 6. «Згадай, де було яке слово»

Мета вправи: запам'ятати нові слова.

Форма роботи: індивідуально.

Виконання:

Крок 1. Написані великими буквами на картках слова, які потрібно вивчити, вивішуються або кладуться в різних місцях приміщення на певний час. Студенти ходять, кожен окремо, по аудиторії й намагаються запам'ятати слова.

Крок 2. Картки зі словами знімаються. Студенти, рухаючись по аудиторії і підходячи до місць, де висіли слова, намагаються згадати ці слова.

Тілесно-кінестетичний ТІ

Психологічна характеристика. Люди з переважанням цього ТІ найкраще сприймають інформацію через відчуття та рухи, вони люблять фізичну активність, їм важко всидіти на місці. У них добре розвинені моторика і тактильна пам'ять. Їм важливо помацати, відчуті річ, вони люблять працювати руками: шити, в'язати, майструвати, можуть добре копіювати жести і міміку свого оточення (Губарева, 2018, с. 29).

Навчальні стратегії, яким надається перевага: засвоєння матеріалу через запам'ятовування послідовності рухів.

Вправа 1. «Пантоміма»

Мета: удосконалення мовленнєвих навичок шляхом здогадки про те, що зображується жестами.

Форма роботи: Гра у двох командах. Одна команда вибирає слово або складає речення й повідомляє його представникові іншої команди. Він представляє своїй команді жестами і мімікою слово / речення. Друзі з команди, висловлюючи здогадки, відгадують це слово. Можна спробувати представити за допомогою засобів пантоміми цілу історію.
Примітка: розвивається також вербально-лінгвістичний ТІ.

Вправа 2 «Танці та музичні ігри»

Мета: розвиток навичок відтворювати комунікативні фрази.

Форма роботи: колективна.

Приклади: Для виконання цього завдання на заняттях з німецької мови пропонуємо використовувати численні німецькомовні музичні відео на You Tube, наприклад: „Tanz mit mir in Lederhosen“ (Tanz mit mir in Lederhosen, 2019).

Примітка: тренується також музично-ритмічний ТІ.

Вправа 3. «Руханки»

Мета: удосконалення вміння аудіювання через розуміння на слух указівок та інструкцій.

Форма роботи: у парах, у групах.

Виконання: Студенти по черзі дають один одному вказівки кудись піти, щось зробити (наприклад, гімнастичну вправу) і виконують їх.

Вправа 4 «Писання на спині»

Мета: удосконалення лексичних та граматичних навичок через тактильні відчуття.

Форма роботи: у парах.

Виконання: Студенти «пишуть» один одному на спині слова та намагаються відгадати їх. Потім складають з цим словом речення або називають його основні граматичні форми.

Вправа 5. «Торкнись і відчуй»

Мета: автоматизувати дії студентів з новою лексикою через тактильні відчуття.

Форма роботи: у групах.

Виконання: Викладач показує студентам сумку з тканини, у якій знаходяться певні предмети.

Студенти по черзі пробують предмети на дотик, не заглядаючи в сумку, і намагаються відгадати, які предмети там містяться.

Вправа 6. «Рухливий диктант»

Мета: розвиток умінь читати, розуміти і записувати з пам'яті фрагменти тексту.

Форми роботи: індивідуально, у парах.

Виконання:

Крок 1. Кілька копій тексту висять або лежать у різних місцях приміщення. Студенти підходять до аркушів, намагаються запам'ятати фрагмент тексту, підходять до своїх місць і записують цей фрагмент.

Крок 2. Студенти обмінюються аркушами з написаним текстом. Потім, стоячи групами біля аркушів із текстом, кожен звіряє текст, який він отримав для перевірки, із зразком.

Музично-ритмічний ТІ

Психологічна характеристика. Особи з добре розвиненим цим ТІ найкраще сприймають інформацію через звуки, музику, ритми, тональність. Люблять перебувати в музичному просторі: вчать, думають під музику, мають гарні музичний слух і пам'ять. Часто, замислившись, постукують ритмічно пальцями (Губарева, 2018, с. 29).

Навчальні стратегії, яким надається перевага: запам'ятовування шляхом повторення фраз у певному ритмі або наспівування.

Вправа 1. «Слухати і відчувати»

Мета: розвивати вміння висловити свої відчуття і почуття.

Форми роботи: у малих групах, колективна.

Виконання: Студенти слухають дібрані викладачем уривки музичних творів і описують відчуття до них. Щоб полегшити завдання для студентів, рекомендуємо додати до вправи фрази для висловлення відчуттів, наприклад: «Я відчуваю...», «Мені видається...», «Музика викликає в мене...».

Вправа 2. «Речення для запам'ятовування»

Мета: розвиток умінь продукування інформації та її запам'ятовування.

Форма роботи: індивідуальна, у парах, у групах.

Виконання: Студенти створюють ритмічні/римовані вислови (нім.: Merksätze, Eselsbrücken) для заучування інформації і промовляють їх вголос.

Вправа 3. «Озвучення історії»

Мета: розвиток умінь писати текст-розповідь, а потім розповідати її в аудиторії, створивши до неї звукове оформлення.

Форма роботи: у групах, колективна.

Виконання: Студенти придумують історію, додаючи до неї за допомогою голосу і підручних засобів звукове оформлення.

Вправа 4. «Реп-історія»

Мета: розвиток умінь розповідати про події з особистого життя.

Форми роботи: індивідуальна, у парах, у групах, колективна.

Виконання: Студенти готують усну розповідь, наприклад «Мій учорашній день» і розповідають її в ритмі «реп». Можна доповнити розповідь відповідними рухами.

Виконання: розвивається також тілесно-кінестетичний ТІ.

Вправа 5. «Відгадай речення за інтонацією та ритмом»

Мета: тренування ритму та інтонації у фразах.

Форма роботи: у групах.

Виконання:

Крок 1. Кожна група отримує кілька карток із написаними на них фразами. По черзі, а потім разом студенти вимовляють фрази вголос, стежачи за правильним ритмом та інтонацією.

Крок 2. По черзі кожен мугикає якусь із фраз, а інші вгадують її за ритмом та інтонацією.

Внутрішньоособистісний ТІ

Психологічна характеристика. Люди з переважанням цього ТІ здатні розуміти свій власний внутрішній світ, усвідомлюють свої цілі і мотиви, найкраще сприймають інформацію через емоції і відчуття, «пропускаючи» її через себе. Мають сильне прагнення до самоосвіти та саморозвитку (Губарева, 2018, с. 29).

Навчальні стратегії, яким надається перевага: запам'ятовування матеріалу через пов'язування його з певними емоціями.

Вправа 1. «Барометр настрою»

Мета: розвиток умінь аналізувати, як особистий настрій впливає на навчальний процес.

Форма роботи: індивідуальна, колективна.

Виконання: Викладач малює на плакаті чи магнітній дошці шкалу настрою. Усі студенти одночасно підходять до дошки і кожен мовчки позначає (малюючи крапку або чіпляючи магніт), який у нього сьогодні настрій. За бажання деякі студенти пояснюють, чому в них такий настрій.

Вправа 2. «Що на душі?»

Мета: розвиток умінь висловитися з приводу свого настрою і душевного стану.

Форма роботи: у малих групах, колективна.

Виконання: Викладач приносить різноманітні листівки, фото і викладає їх на столі або підлозі. Студенти підходять і розглядають їх. Кожен може вибрати одну (одне), яка найбільш відповідає його душевному стану. Усі, стоячи у колі, менш чи більш докладно (за бажанням) висловлюються з цього приводу.

Вправа 3. «Світло прожектора»

Мета: розвивати вміння дуже коротко висловити власне ставлення до чогось.

Форма роботи: колективна.

Виконання: Перед початком або після опрацювання певної теми кожен студент по черзі отримує можливість одним реченням висловитися з цього приводу.

Примітка: Вправа названа за аналогією до ситуації, коли світло рухомого прожектора на короткий момент освітлює в темряві то одну, то іншу людину.

Вправа 4. «Листи до себе самого»

Мета: розвивати вміння висловлюватися письмово у формі листа.

Форма роботи: індивідуальна.

Виконання:

Крок 1. Протягом семестру щоразу в кінці місяця кожен студент отримує аркуш паперу і пише ІМ лист до самого себе. Викладач пояснює студентам, що ніхто, крім автора листа, не буде його читати. Кожен лист щоразу заклеюється і зверху пишеться ім'я автора. Щомісяця викладач збирає і зберігає до кінця семестру в себе ці листи.

Крок 2. На останньому занятті в семестрі кожен студент отримує свої листи і читає їх сам собі.

Потім викладач модерує ІМ бесіду про те, чи сподобалося студентам таке завдання і чи допомагає воно їм у пізнанні самого себе і в навчанні.

Примітка: Важливою є спроба висловитися письмово ІМ на актуальну для себе тему без страху, що хтось перевірятиме і корегуватиме цей текст.

Ідею для вправи взято у Г. Пухта, В. Крен, М. Лінволукрі (Puchta, Krenn, & Rinvoluceri, 2009, с. 106).

Вправа 5. «Миті вчорашнього дня»

Мета: розвиток умінь висловлюватися письмово та усно про минулі події власного життя, висловлювати здогадки.

Форма роботи: індивідуальна, у парах.

Виконання:

Крок 1. Студенти на 1 хвилину заплющують очі і зосереджуються на якомусь часовому проміжку вчорашнього дня. Вони записують 10 речень про те, що вони робили, думали, відчували у цей період часу.

Крок 2. Студенти працюють у парах: один студент зазначає, про який проміжок часу він говорить, і зачитує три речення, які він написав. Інший студент, не розпитуючи, висловлює здогадки щодо інших семи речень. Потім навпаки.

Крок 3. Студенти в парах обговорюють, наскільки правильними були їхні здогадки.

Примітка: Це завдання розвиває також міжособистісний ТІ, тому що для його виконання слід змінити перспективу і спробувати відчутти іншу особу.

Ідею для вправи взято у Г. Пухта, В. Крен, & М. Лінволукрі (Puchta, Krenn, & Rinvoluceri, 2009, с. 110).

Вправа 6. «Мовне портфоліо»

Мета: розвиток умінь усвідомлювати процес і результати власного навчання, самостійно і відповідально вчитися.

Форма роботи: індивідуальна.

Виконання: Студенти ведуть протягом навчання особисте мовне портфоліо, де документують особисті досягнення у вивченні ІМ, поповнюючи своє досвід власними цікавими роботами, відзначаючи на анкетах самооцінки досягнені цілі.

Міжособистісний ТІ

Психологічна характеристика. Цей ТІ передбачає здатність розуміти інших людей і співпрацювати з ними. Особи з цим ТІ найкраще сприймають інформацію через колективну роботу і спілкування. Прагнуть до лідерства. Можуть добре організовувати людей, будувати взаємини, розуміють мотивації і настрої інших людей. Хороші дипломати. Не мислять себе без друзів. Краще запам'ятовують, якщо обговорюють інформацію з кимось (Губарева, 2018, с. 29).

Навчальні стратегії, яким надається перевага: запам'ятовування інформації через обговорення з іншими.

Вправа 1. «Placemat/ Настільний комплект»

Мета: розвивати вміння висловлювати власну думку щодо певної проблеми, обговорення проблеми в групі, ухвалення спільного рішення.

Форма роботи: індивідуальна, у групах із 4 осіб, колективна.

Виконання: Кожна група отримує великий аркуш паперу, розділений, як показано на рисунку 1.

Крок 1. Кожен член групи записує свої думки на тему/проблему, яка розглядається на занятті, у відведеній для цього частині аркуша.

Крок 2. Студенти читають написане їхніми колегами по групі, щоразу повертаючи аркуш за годинниковою стрілкою.

Крок 3. Студенти обмінюються думками щодо дописів колег по групі й обговорюють спільне рішення. Спільне рішення записується в центральній частині аркуша у відведеному для цього полі.

Крок 4. Кожна група представляє своє спільне рішення перед усім колективом.

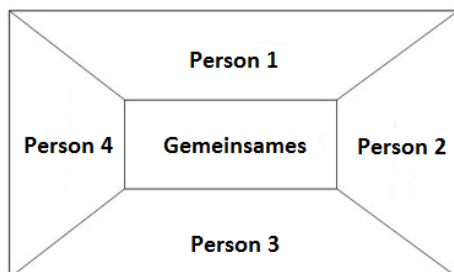

Рис. 1. «Настільний комплект»

Ідею для вправи взято в матеріалах федерального центру політичної освіти Федеративної республіки Німеччини (Placemat, 2013).

Вправа 2 «Портрет того, хто поруч»

Мета: розвиток вмінь створення словесного портрету людини, яка поруч, порівняння власної і чужої думки про себе.

Форма роботи: індивідуальна, у парах.

Виконання:

Крок 1. Студенти виготовляють карту пам'яті (Mindmap) на свого сусіда по парті.

Крок 2. Студенти у парах показують один одному створені ними карти пам'яті і спілкуються про те, наскільки їхні уявлення про себе відрізняються від тих уявлень, які мають про них їхні друзі.

Вправа 3. «Трикутник спільних рис»

Мета: розвиток умінь розповідати й обговорювати з іншими інформацію про себе.

Форма роботи: індивідуальна, у групах, колективна.

Виконання:

Крок 1. Студенти працюють у групах по три особи. Кожна група малює на великому аркуші паперу великий трикутник. На кожній з його вершин записують ім'я членів групи. Студенти у розмові між собою шукають, те, що їх об'єднує, і записують цю інформацію в середині трикутника.

Крок 2. Кожна група представляє свій трикутник перед усім колективом. У разі необхідності члени інших груп ставлять уточнювальні питання.

Вправа 4. «Дві правди, одна брехня»

Мета: розвиток умінь розповідати про себе, робити припущення й обґрунтовувати їх.

Форма роботи: індивідуальна, колективна.

Виконання:

Крок 1. Кожен студент записує на аркушику три інформації про себе: дві з них правдиві, а одна ні.

Крок 2. Всі сідають у коло, і кожен зачитує про себе вголос ці інформації. Кожен може вгадувати, яка інформація правдива, а яка ні, і, за можливістю, обґрунтовувати своє припущення.

Крок 3. Усі разом вирішують, хто ж найчастіше правильно визначав, правдива інформація чи ні. Ці особи, за бажанням, можуть розповісти, як їм удавалося давати правильні відповіді.

Вправа 5 «Знайди того, хто...»

Мета: розвиток умінь ставити питання про події з особистого життя, інтереси тощо та відповідати на них.

Форма роботи: колективна.

Виконання:

Крок 1. Студенти пишуть на аркушиках 2-3 інформації про себе (уподобання, досвід, інтереси), не показуючи написане однокласникам. Викладач збирає аркушики і робить на основі цієї інформації листок опитування так, щоб кожна інформація, яку повідомили про себе студенти, була без зазначення імені особи і сформульована таким чином:

«Знайди особу, яка...»

- *щоранку п'є тепле молоко*
- *любить ходити пішки*
- *боїться павуків»*

Крок 2. Кожен студент дістає листок опитування. Всі отримують завдання якомога швидше визначити, яка інформація кому з однокласників підходить. З цією метою всі студенти ходять по аудиторії, підходять до особи, якій, на їхню думку, підходить та чи та інформація, і запитують, чи це справді так. Якщо вони вгадали, то навпроти інформації пишеться ім'я особи. Робота припиняється, коли хтось перший з'ясував, кому підходить кожна із зібраних на листку опитування інформація.

Крок 3. Студенти стоять у колі, особа, яка перша справилася із завданням, зачитує з листка результати опитування, усі порівнюють із інформацією, зібраною у них, а особа, яку стосується інформація, підтверджує її правдивість.

Крок 4. Студенти в колі говорять про те, яка інформація про однокласників стала для них несподіваною.

Вправа 6 «Спільна історія»

Мета: розвиток умінь спільно розповідати історію.

Форма роботи: в групах, колективна

Виконання: Студенти стоять разом у колі або кожна група сидить за одним столом. Хтось починає розповідати, формулюючи перше речення. Той, хто стоїть/сидить поруч, формулює друге речення і т. д. Історія повинна бути логічною.

Вправа 7 «Комплімент»

Мета: розвиток умінь робити компліменти іншим.

Форма роботи: колективна.

Виконання: В кінці заняття всі студенти сідають у коло, і кожен по черзі говорить комплімент особі, яка сидить ліворуч.

Слід зауважити, що до вправ, які тренують міжособистісний ТІ, можемо віднести будь-які інші змагальні командні ігри, а також проектну роботу у групах. Хочемо також звернути увагу, що більшість наведених у цій статті вправ для залучення студентів з різними ТІ в навчальний процес на заняттях з ІМ, виконуються в парах та в малих групах, отже вони також сприяють розвитку міжособистісних здібностей та вмій спілкування ІМ.

Результати дослідження. Розподіл вправ за ТІ доволі умовний, адже всі пізнавальні процеси та операції пов'язані між собою, тому при виконанні більшості завдань часто задіяні різні ТІ. Проте такий розподіл дозволяє викладачам краще орієнтуватися в завданнях, модифікувати їх за потреби, ставлячи акценти на розвитку тих чи тих пізнавальних особливостей студентів, та гармонізувати навчання в колективі. Крім того, спостерігаючи за студентами під час виконання вправ, викладачі можуть визначити, які ТІ і якою мірою розвинені в кожного з його студентів, отримавши таким чином додаткові можливості для організації індивідуально-зорієнтованого навчального процесу з ІМ.

Уважаємо за потрібне ще раз наголосити, що розвиток різних ТІ не є основною навчальною метою занять з ІМ, тому вправи для розвитку ТІ повинні бути органічно вплетені в сценарій/хід заняття і використовуватися передусім для реалізації тієї чи тієї навчальної мети. Через те для кожної вправи ми сформулювали мету, пов'язану з формуванням окремих навичок / розвитком умінь як складників міжкультурної іншомовної комунікативної компетентності.

Знову повертаючись до можливостей оптимізації навчального процесу з ІМ з урахуванням ТІ студентів, хочемо зазначити, що *оптимальне використання* студентами власних пізнавальних здібностей може бути *лише усвідомленим*. Тому, на нашу думку, корисно після виконання завдання, яке вимагало залучення певних ТІ, проаналізувати зі студентами, який прийом вони застосували для виконання завдання, які здібності допомогли їм

успішно з ним упоратися. Така *рефлексія* дасть змогу студентам усвідомити свої нахили і здібності, щоб у майбутньому, при можливості, застосовувати ті стратегії, які для них є найуспішнішими. Наприклад, коли студенти на занятті засвоюють нову лексику, викладач спілкується з ними про те, яким чином їм вдалося запам'ятати нові слова. Узагальнивши спільний особистий досвід, студенти та викладач разом формулюють прийоми запам'ятовування нової лексики та особливості її вживання під час комунікації. Наступні кроки – це випробування сформульованих прийомів вдома під час самостійного вивчення лексики, а потім знову спільна рефлексія на занятті з приводу того, які з прийомів є для кожного найефективнішими.

Як згадувалося вище, викладач повинен побудувати роботу на занятті ІМ так, щоб якомога більше студентів могли залучити при навчанні свої індивідуальні поєднання ТІ. При цьому найоптимальнішим є варіант, коли студенти самі вирішують, як їм найкраще діяти з метою виконання певного завдання та отримання бажаного результату. У цьому випадку кожен максимально творчо й ефективно проявляє свої здібності. Це можливо реалізувати в процесі виконання різних творчих завдань, наприклад, під час *проектної роботи*, коли проектом задається лише головна тема і загальна мета, тобто рамки для творчого підходу, а форми реалізації теми студенти обирають самі.

Підсумовуючи, зазначимо, що ця стаття пропонує шляхи для розв'язання двох важливих цілей індивідуально-зорієнтованого підходу у вивченні ІМ:

1. Розвиток індивідуальних пізнавальних здібностей студентів на занятті з ІМ за допомогою вправ, що активізують різні ТІ.
2. Сприяння усвідомленню тими, хто навчається, своїх навчальних стилів із подальшим їх свідомим застосуванням під час самостійного навчання.

Усі вправи, зібрані й описані нами, були апробовані на заняттях з німецької мови зі студентами кафедри прикладної лінгвістики Національного університету «Львівська політехніка». Значна кількість завдань була експериментально опрацьована

у 2014–2018 роках на семінарах підвищення кваліфікації для вчителів та викладачів з ІМ у різних областях України й отримала схвальні відгуки педагогів.

Перспективою наших подальших досліджень є апробація вправ, у яких узято до уваги різні ТІ тих, хто навчається, на заняттях із школярами, формулювання методичних вказівок для вчителів щодо можливості оптимізації навчального процесу вивчення ІМ за допомогою врахування ТІ учнів.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Гарднер, Г. (2007). *Структура разума: теория множественного интеллекта*. Москва: ООО И. Д. Вильямс.
- Губарева, М. О. (2018). Використання теорії «множинного інтелекту» Г. Гарднера в розробленні комплексу психодіагностики та поліпшення показників короткочасної та довготривалої пам'яті. *Психологія. Науковий журнал*. Взято з <http://medpsychology.pp.ua//використання-теорії-множинного-інт>.
- Puchta, H., Krenn, W., & Rinvoluceri, M. (2009). *Multiple Intelligenzen im DaF-Unterricht. Aktivitäten für die Sekundarstufe und den Erwachsenenunterricht*. Ismaning: Hueber.
- Denksport. (2019). Взято з <http://www.denksport-raetsel.de/R%C3%A4tsel/Denksport>.
- Tanz mit mir in Lederhosen! (2019). Взято з <https://www.youtube.com/watch?v=SpNjWFjUjdE>.
- Placemat. *Bundeszentrale für politische Bildung*. (2013). Взято з <http://www.bpb.de/lernen/grafstat/partizipation-vor-ort/155248/placemat>.

REFERENCES

- Hardner, H. (2007). *Struktura razuma: teoriya mnozhestvennoho intellekta*. Moscow: ООО Y. D. Viliams.
- Hubareva, M. O. (2018). Vykorystannia teorii «mnozhyhnoho intelektu» H. Hardnera v rozroblenni kompleksu psykhodiahnostyky ta polipshennia pokaznykiv korotkochasnoi ta dovhotryvaloi pam'iaty. *Psykhohiia. Naukovyi zhurnal*. Retrieved from <http://medpsychology.pp.ua//vykorystannia-teorii-mnozhyhnoho-int>.
- Puchta, H., Krenn, W., & Rinvoluceri, M. (2009). *Multiple Intelligenzen im DaF-Unterricht. Aktivitäten für die Sekundarstufe und den Erwachsenenunterricht*. Ismaning: Hueber.
- Denksport. (2019). Retrieved from <http://www.denksport-raetsel.de/R%C3%A4tsel/Denksport>.
- Tanz mit mir in Lederhosen! (2019). Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=SpNjWFjUjdE>.
- Placemat. *Bundeszentrale für politische Bildung*. (2013). Retrieved from: <http://www.bpb.de/lernen/grafstat/partizipation-vor-ort/155248/placemat>.

Отримано 19.05.2019